

1924 ANAYASASI'NDA MECLİS-YÜRÜTME İLİŞKİLERİ

Yrd.Doç.Dr. ÖMER ANAYURT*

GİRİŞ

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olağanüstü şartlar içinde hazırlanan ve o anki ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte olan, bu yüzden kısa ve pek çok yönden eksiklikleri bulunan bir geçici dönem anayasasıydı. Kurtuluş savaşı yapılmış, ülke düşmanlardan arındırılmış, saltanat yıkılıp cumhuriyet kurulmuş ve bu rejimin organları oluşturulmaya başlanmıştır. "Türk İnkılâbı, aksiyon devresinden, yeniden düzenleme, reformlar devresine yönelmiştir." ¹

1921 Anayasası bütün bu yeni oluşumu ve siyasal açıdan gelişip değişen yeni devletin ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmişti. Bu bakımdan yeni bir anayasaya her bakımdan ihtiyaç doğmuştur. İşte, bu amaçla bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon'un hazırlamış olduğu tasarı, 24.4.1924 tarihinde TBMM tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.² Zaman içerisinde bazı maddeleri değiştirilmiş olmasına rağmen 36 yıl yürürlükte kalmış ve 27.5.1960 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.

* Yrd. Doç. Dr. Ömer Anayurt, Sakarya Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

1 H. EROĞLU, *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul 1982, s. 277.

2 1924 Anayasası esas itibariyle bir kurucu meclisin değil, TBMM'nin eseridir. Ancak TBMM'nin kurucu meclis niteliği bulunduğu bazı yazarlarca ifade edilmektedir. Bk. A. MUMCU, *Türk Devriminin Temelleri ve Gelişmesi*, İstanbul 1981, s. 121, E. ÖZBUDUN, "TBMM Hükûmetinin Hukuki Niteliği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1984 C.1, S.2, s. 483. Aksi fikir için bk.R.G. OKANDAN, *Umumî Amme Hukuku* İstanbul 1966, s. 352"... ortada hukuken yetkisiz bir kurul tarafından yapılan bir Anayasa ve böyle bir Anayasa ile kendisine geniş yetkiler sağlayan bir siyasi teşekkül vardır." B.TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 2.b., İstanbul 1995, s.241.

1924 Anayasası, 1921 Anayasasından beri açık bir şekilde ortaya çıkan ve fakat dağınık bir manzara arz eden gelişmeleri topluca ifade eden, sağlam yapılı, basit, kendi içerisinde tutarlı, kısa bir anayasadır.³ Tarihî gelişmenin ürünü olan, yapıldığı devrin ihtiyaçlarına cevap veren "millî karakterli"⁴ ve "yerli" bir Anayasa olup, 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun dayandığı ilkeleri büyük ölçüde benimseyip geliştirmeye çalışmıştır.

İşte bu çalışmada, kimilerine göre "devrimci bir nitelik taşıyan"⁵ kimilerine göre ise "devrimciliği kösteklemiş bir metin"⁶ olarak tavsif edilen ve "suçlu anayasa" olarak bir zamanlar ilân olunan, zannımızca Türk anayasaları içerisinde aslî kurucu iktidarın en demokratik biçimde kullanıldığı, çerçeve niteliği taşıyan 1924 Anayasası'nın Meclis-Yürütme Kuvveti İlişkilerini ve bu bağlamda hükümet sistemini ortaya koymaya çalışacağız. Belirtelim ki açıklamalarımız salt anayasal çerçeveye ilişkin olup bunun uygulamada çıkarmış olduğu meselelere, ya da Anayasa'nın tek partili ve çok partili dönemdeki uygulanışını kapsamamaktadır.

MECLİS - YÜRÜTME İLİŞKİLERİ

I. MECLİS - CUMHURBAŞKANI İLİŞKİLERİ

1924 Anayasası, Devletin, bu meyanda yürütmenin başı olan cumhurbaşkanını meclisten kesin olarak ayırmış değildir. Cumhurbaşkanı ile meclis zaman zaman ilişki içerisindeydi.

3 M. Soysal, *Anayasaya Giriş*, Ankara 1968, s.127.

4 H. Eroğlu, "Millî Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1985, C. I, S. 2, s. 151; A.F. Bağgil, *Türkiye Siyasî Reîmi ve Anayasa Prensipleri*. C. I., F.1, İstanbul 1960, s. 117 Meclis görüşmeleri sırasında Celal Nuri Bey bir taraftan 1875 tarihli Fransız 3. Cumhuriyet Anayasası'ndan ve Lehistan Anayasası'ndan alınan hükümler olduğunu söylerken, diğer taraftan, adı geçen Anayasaların hiçbirinden harfiyen alınma bir hüküm bulunmadığını ifade etmiştir. Bk. A.Ş. Gözübüyük, Z. Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, Ankara 1957, s. 33.

5 M. Soysal, *Dinamik Anayasa Anlayışı*, Ankara 1969, s. 10.

6 S.Ş. Aydemir, *İkinci Adam*, İstanbul 1967, s. 307.

Cumhurbaşkanı, seçiminden sonra meclis huzurunda yemin ederek göreve başlar. Meclis toplantılarına ve görüşmelerine katılamaz. Her toplantı döneminin başında mecliste bir açış konuşması yapabilir. Gerekli gördüğünde meclisi tatil zamanlarında toplantıya çağırabilir. Yine gerekli gördüğü hallerde ve özel törenlerde meclise başkanlık edebilir.

Cumhurbaşkanının meclis ile ilişkilerinde en önemli konu, hiç şüphesiz Anayasa'nın 35. maddesinde düzenlenen, kanunları neşir ve ilân yetkisidir. Anayasa, bu konuda cumhurbaşkanına geciktirici veto yetkisi tanımıştır. Buna göre cumhurbaşkanı, Anayasa ve bütçe kanunları dışında kalan kanunlardan ilânını uygun bulmadığını, ilân süresi olan on gün içerisinde, gerekçeli olarak, tekrar görüşülmesi için meclise gönderme yetkisine sahiptir (m. 35). Her ne kadar bu yolla cumhurbaşkanı meclise karşı etkili olabilmekteyse de ⁷, gerçekte bu yetkinin fazla bir etkisi ve önemi bulunmamaktadır.⁸ Burada cumhurbaşkanının zayıf bir "geciktirici veto" yetkisi söz konusudur⁹. Çünkü bu yolla kendisine geri gönderilen kanunu meclis tekrar kabul ederse, cumhurbaşkanının artık yapacağı bir şey olmayıp, kanunu neşir ve ilân etmek durumundadır (m. 35). Dolayısıyla cumhurbaşkanı istemediği, beğenmediği bir kanun çıkarılmasını (teorik olarak) engelleyemezse de belirli bir zaman için geciktirebilir. Meclisin kendisine gönderilen kanunu tekrar kabul için özel bir çoğunluk gerekmeyp adı çoğunluk yeterlidir.¹⁰

Bununla birlikte 1924 Anayasası'nın yürürlükte bulunduğu süre içerisinde hiçbir cumhurbaşkanı bu yetkisini kullanmamıştır.¹¹ "Kaldı ki önderliklerini başka yollardan kabul ettiren cumhurbaşkanları bu

7 Y. Abadan, - B. Savcı, *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış*, Ankara 1959, s. 79.

8 Okandan, *age.*, s. 358.

9 Soysal, *Anayasaya Giriş*, s. 132; O. Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul 1982, s. 90. Meclis görüşmelerinde Celal Nuri Bey, bunun bir veto olmayıp, kanunun birden fazla görüşülmesine imkân veren bir hal olduğunu ifade etmişse de (Bk. Gözübüyük - Sezgin, *age.*, s. 266) veto yetkisinde bu amacın da yer aldığını belirtirim.

10 T.B. Balta, *Türkiye'de Yürütme Kudreti*, Ankara 1960, s. 44.

11 F. Demir, - Ş. Karatepe, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 2.b., İstanbul 1989, s. 147.

yetkiden faydalanma zorunluluğu bile duymamışlar ve 1924 Anayasası'nın bu hükmü hiç uygulanmadan kalmıştır"¹²

II. MECLİS - HÜKÜMET İLİŞKİLERİ

A- Hükümetin Meclis Üzerindeki Etkisi

Meclis faaliyetlerinde hükümetin hukuken geniş yetkileri bulunmaktadır. Başta kanun olmak üzere meclis kararına bağlı her konuda meclise teklifler sunabilme, meclis görüşmelerine katılabilmek, hükümetin yetkileri arasındadır. Gerçi hükümet üyeleri aynı zamanda milletvekili olmaları nedeniyle de her biri meclise kanun teklif etme, görüşmelere katılma hakkını haiz olmakla beraber, "hükümet üyeliği sıfatı kendilerine rüçhan hakları sağladığı cihetle aksine zaruret olmadıkça bu son sıfatlarıyla" teklif ve görüşmelere katılma hakkını kullanmayı yeğlemişlerdir.¹³

Diğer taraftan hükümet, programını bir hafta içerisinde meclise bildirerek güvenoyu istemek zorundadır.

Hükümet, Danıştay'ın incelemesinden geçirilmek ve cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilmek üzere, kanunların uygulamasını göstermek ve emrettiği hususları tespit etmek üzere ve yeni hükümler getirmemek kaydıyla tüzük çıkarma yetkisini haizdir. Belirtelim ki tüzükler genel kaide olarak kanuna aykırı olamazlar. Fakat ilginçtir ki tüzüğün kanuna aykırılığı iddia ediliyorsa bunun hal mercii TBMM'dir.

Hükümet, istemediği bir kanunun çıkmasını veya herhangi bir meclis kararının oluşumunu engelleme yetkisine hukuken sahip değildir.

Başbakanın cumhurbaşkanınca meclis üyeleri arasından seçilmesi ve bakanların da başbakan tarafından meclis üyeleri arasından seçilmesi durumu, hükümeti meclise daha sıkı bir surette bağlamakta,

¹² M. Soysal, *Anayasaya Giriş*, s. 132.

¹³ Balta, *agc.*, s. 44.

meclisin hükümet üzerindeki etkisini teorik olarak kolaylaştırıcı bir araç oluşturmaktadır.¹⁴

Diğer yandan meclis üstünlüğüne ters düşmesi nedeniyle hükümete meclisi fesih imkânı tanımamıştır. Başka bir deyişle, yürütme kuvvetinin elinde meclisi fesih gibi önemli bir silâh yoktur. Tasarıda cumhurbaşkanına tanınan fesih hakkı, sistemin mantığına aykırı bulunarak reddolunmuştur.¹⁵

Hükümetin meclis üzerinde bazı etkileme araçları şüphesiz bulunmaktadır. Bu araçlar sayesinde hükümet, meclise tanınmış olan hükümet üzerindeki etki araçlarının bir kısmını zayıflatmakta, bir kısmını da felce uğratabilmektedir. Bu araçlar şunlardır.¹⁶ Bir kere bakanların meclis görüşmelerine katılması hükümetin meclis üzerinde etkide bulunmasını sağlayan önemli araçlardan biridir. İktidar partisinin lideri olan başbakanın partisi üzerindeki prestiji, hitabet kabiliyeti, parlamento tekniğini iyi bilmesi ve onu kullanmadaki becerisi büyük rol oynamaktadır. Diğer taraftan sorumsuz ve tarafsızlığına rağmen partisinin manevî lideri olduğunu söz ve hareketleriyle gerekli gördükçe açıklayabilen cumhurbaşkanı da özel merasimler dışında, mecliste bulunması Anayasa'ca yasaklanmamış olması nedeniyle, önemli görüşmeleri meclisteki özel dairesinde takip edebilmektedir. Bu durumu iktidar partisine mensup milletvekilleri tarafından o sırada bilindiği cihetle, cumhurbaşkanının meclis görüşmeleri üzerinde yapabileceği psikolojik etki sağlanmış olmaktadır. Bunun yanı sıra gerçekte meclisin hükümet üzerinde yapacağı etkide bir araç olması gereken parti disiplini, hükümetin meclis üzerinde baskı yapmasına yardım eden bir araç haline gelmektedir. meclisteki iktidar partisi grubunun, parti disiplini ve diğer maddî-manevî etkilerin de bir araya gelmesiyle sağladığı manevî birlik hükümetin elinde etkili, güçlü bir araç olmaktadır.¹⁷ Bunlara ilâveten meclis başkanlık divanı, hükümet ve

14 H.N. Kubalı, *Türk Esas Teşkilât Hukuku Dersleri*, İstanbul 1960, s. 166.

15 Gözübüyük - Sezgin, *age.*, s. 179 vd.

16 Kubalı, *age.*, s.171

17 Abadan- Savcı, *age.*, s.73.

partiler karşısında tarafsız bir temsilci olma zorunluluğunu çoğu zaman gözden kaçırarak meclis görüşmelerini iktidardaki partinin ve hükümetin temsilcisiymişçesine idare etmekte ve böylece, parti grubu gibi hükümetin meclis üzerindeki etkisini ve muhalefet üzerindeki baskısını gerçekleştirmekle görevli bir organ durumuna düşmektedir.¹⁸

B- Meclisin Hükümet Üzerindeki Denetim Yetkisi

Anayasanın 7/2 hükmüne göre meclis, hükümeti her zaman kontrol ve düşürebilir. Bu nedenle hükümetin meclisle sıkı ilişkide bulunması gerekir. Bu amaçla gerek Anayasa ve gerekse meclis içtüzüğü, hükümeti, bu amaca yararlı yetkilerle donatmıştır.

Meclisin hükümet üzerinde kullanabileceği siyasî denetim yolları şunlardır: Soru, genel görüşme, gensoru, meclis soruşturması (m.22) ve meclis araştırmasıdır.

Soru önergelerine (Dahili Nizamname m. 149), yalnız bir milletvekili imza koyabilir. Yazılı soruların cevabı tutanağa geçirilmek suretiyle verilirken, sözlü soruların cevabı, meclis genel kurulu önünde verilir ve karşı görüş ileri sürülebilir. Ancak karşı görüş, soru sahibine ait bir yetkidir. Gerek cevap, gerek karşı görüş, bir süreyle sınırlandırılmış olup beş dakikayı geçemez.

Uygulamada, hükümet üzerinde diğer denetim araçlarından tam anlamıyla yararlanamadığından muhalefet, soruyu bir tür tenkit vasıtası olarak kullanma yolunu tutmuştur. Bu nedenle de çoğu zaman amacın dışına çıkarılmıştır.¹⁹

Genel görüşme, Anayasa'da ve iç tüzükte düzenlenmiştir. bu nedenle uygulamada da gelişmemiştir. bu yol yalnızca dış politika ile ilgili konu ve meselelerde tatbikat alanı bulmuş; bu da hükümetin kendiliğinden açıklamada bulunduğu istisnaf hallere münhasır kalmıştır.²⁰

¹⁸ Kubalı, age., s. 172-173.

¹⁹ Balta, age., s.47

²⁰ İbid, s.47.

Esasen bunları da genel anlamda, birer genel görüşme saymaya hemen hemen imkân yoktur.²¹

Gensoru (istizah - Dahili Nizamname m. 157), bilindiği üzere hem başbakana, hem de bakanlara yöneltilebilir Anayasa'ya göre gensoru teklifinde bulunma her milletvekiline aittir. Açılan gensoruda, her milletvekili konuşabilir. İçtüzük hükümlerine göre, gensoru teklifinin görüşülebilmesi için, meclis genel kurulunca kabul edilmiş olması gerekir. Diğer taraftan, gensoru tekliflerinin kabulü kararını Meclis, İç Tüzüğüne göre görüşmesiz olarak verdiği için, muhalefet gensoru yoluyla mecliste herhangi bir konuşma yapma imkânına, iktidar partisinin isteğine bağlı olarak sahiptir. Bütün bu olumsuzluklar nedeniyle gensoru fazla işletilememiştir.²²

Meclis soruşturması (Dahili Nizamname m. 169-177), içtüzük hükümlerine göre, bakanların görevlerinin icrasıyla ilgili cezaî ve malî sorumluluklarını gerektiren işlemlerden dolayı ya bir gensoru yahut bütçe görüşmeleri dolayısıyla yahut re'sen meclis üyesi tarafından yapılan talep üzerine veya adliyece bir işin takibi sırasında yapılan başvuru üzerine açılır. Meclis genel kurulu, soruşturma açılmasını kararlaştırırsa, soruşturmanın yapılmasını ya Anayasa ve adalet encümenlerinden kurulu karma bir encümene veya beş - onbeş üyeden kurulu özel bir encümene havale eder. Yapılan soruşturma sonunda, soruşturma makamı, fiilin sabit olduğunu görürse bunu meclise bildirir. Bundan sonra ilgili bakan veya bakanlar yargılanmak üzere, meclis tarafından kurulan Divan-ı Ali'ye gönderilir.

Meclis araştırması (Dahili Nizamname m. 177) ise, bir konu hakkında meclisin bilgi edinmesi amacıyla açılmaktadır. meclis araştırması, meclisin bütün yürütme üzerinde haiz olduğu genel denetim yetkisine dayanarak kamu hizmetlerinin gereği gibi yerine getirilip getirilmediğini öğrenmek amacıyla yapılmakla olup, bunun kapsamına

21 E. Özbudun, *Parlamentar Rejimde Hükümetin Murakabe Vasıtaları*, Doktora Tezi, Ankara 1962, s. 52.

22 *İbid.*, s. 47; Kubalı, *age.*, s. 168.

yalnız kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilgili faaliyet ve şahıslar gerebilir.²³

III. MECLİS - YÜRÜTME İLİŞKİLERİ AÇISINDAN HÜKÜMET SİSTEMİNE BAKIŞ

A. Genel Olarak

Gerek ilk TBMM, gerek 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu dönemin özellikleri ve zorunlulukları gereği²⁴ kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemini öngörmüştü.²⁵ Gerçekten de, meclis hükümeti sistemi, Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasında, saltanatın kaldırılmasında, Cumhuriyet'in kurulup yeni rejimin yerleştirilmesinde büyük fayda sağlamıştır. Ancak, kuvvetler birliği ve meclis hükümeti

23 Kubalı, *agc.*, s. 169.

24 Yurdu bir an önce düşmanlardan kurtarmak ve yeni devletin kurulmasını kolaylaştırmak bu zorunlulukların başında gelmekteydi. Atatürk bu gerekliliği şu şekilde ifade etmiştir: "Meclisimiz hiç kimsenin muvafakatına lüzum görmeden, muvafakat etmeyenlere karşı isyan ederek hakimiyeti milliyesini almış ve ... istimal etmekte bulunmuştur. Milletimiz ... hakikaten kuvveyi milliyeyi amil ve iradei milliyeyi hakim kılmak üzere heyeti celilenizi buralara göndermiş ... ve bu günkü şekli hükümetimizi. Vazeylemiştir. İradei milliyeye, hakimiyeti milliyeye denilen kuvvet gayri kabili taksim ve tefrikdir... Nazariyei meşruiyetin vazii olan feylozoflar hakikaten kuvveti müstakil üç parçaya ayırırlar ve kuvvetlerin ismine de kuvvei icraiye ve teşriye ve adliye derler. Derler ki: Kuvvei teşriye kanun yapan bir kuvvettir. Heyeti icraiyenin mevcudiyeti ancak heyeti teşriyenin yaptığı Kanunlarla kaim olduğundan dolayı kuvvei teşriye kuvvei icraiyenin fevkindedir. İlave edeyim. Usulü meşruiyette hakimiyeti milliyeye heyeti teşriye de tecelli ettirilir, heyeti mebusan da tecelli ettirilir. Halbuki hakimiyeti milliyeye kuvvei teşriyeye değil bir kuvvetin fevkinde tecelli eder. O ise kuvvei icraiye aittir... Kuvvei adliyeyi ele alalım. Kanunları hiçbir tarafın müdahalesi olmaksızın tatbik edecek kuvvet kuvvei adliyedir. Şimdi ve ameli bir noktayı hep beraber hatırlayalım. Kuvvei adliye... Kanunu tatbik edebilmek için, filan insanı çağırarak ve onu tecziye etmek için elindeki vasıta nedir. Polis ve jandarma değil mi? Polis ve jandarma ise kuvveti icraiye aittir. Kuvvei icraiye kuvvei adliyeye zahir olmaktan teberri etsin, kuvvei adliye aittir... Böyle bir kuvvet nasıl müstakil olabilir?... Gelelim kuvvei teşriyeye.. Kuvvei teşriye kanunu yapar, fakat.. tatbikatını bizzat temin.. etmez. Halbuki her şey kanun yapmaktan ibaret değildir. Bilakis her şey o kanunları tatbik etmek ve ettirmekten ibarettir. Hakikati tarihiye, Hakikati ilmüye olmak üzere söylüyorum. Tatbik eden, icra eden, karar verenden daha kuvvetlidir." T.B. Balta, *Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebeti*, Ankara 1960, s. 17.18'den naklen.

25 Birinci Büyük Millet Meclisi'nin hükümet sistemi, görünüşte taşıdığı meclis hükümeti niteliklerine rağmen, uygulamada parlamenter rejimin mantığına ve kurallarına uygun biçimde işlemiş, İcra Vekilleri Heyeti'nin Meclis'te sahip olduğu siyasi çoğunluk, ona gerekli otoriteyi ve liderlik rolünü sağlamıştır. Salt hukuk planında bile, icra vekillerinin bireysel ve ortak sorumluluklarının kabul edilmesi gibi önemli noktalarda meclis hükümeti sisteminin ruhundan sapmıştır. Özbudun, *agm.* s.503.

sistemi her ne kadar Atatürk'ün istek ve tercihleri sonucu kabul edilmişse de Atatürk'ün normal bir yönetim tarzı saymadığı muhakkaktır.²⁶ Bu nedenle de İstiklâl Savaşı kazanılıp meclis seçimi yenilendikten sonra, yürütme organının meclisten ayrı bir kimlikle ortaya çıkması yönünde çalışmıştır.²⁷ Ancak II. TBMM'ne hakim olan inkılâpçı ruh ve meclis üyelerinin çoğunluğunun I. TBMM üyelerinden oluşması nedeniyle millî mücadele devrinin siyasî anlayışını ve tesirlerini muhafaza etmeleri nedeniyle fazla etkili olmamıştır.²⁸

1924 Anayasası'nın dayandığı esaslar, ondan önce yürürlükte olan 1921 Anayasası ve ilk TBMM'nin temel ilkelerinden esinlenmiş, hatta bu dönemlerin temel ilkeleri olan millî egemenlik, tek meclis ve kuvvetler birliği, meclisin üstünlüğü gibi esaslar yeni Anayasa'nın temel taşları olmuştur. Ancak 1924 Anayasası bunlara ilâveten bazı yeni hükümleri ile bir yandan bu özelliklerini devam ettirirken diğer yandan da 1921 Anayasası'ndan itibaren belirmeye başlayan şahsiyetli bir yürütme kuvveti oluşturmaya çalışmıştır.²⁹ Dolayısıyla 1924 Anayasası'nın hangi hükümet sistemini öngördüğü net bir biçimde ortaya koymak son derece güç ve imkânsızdır. Anayasa'daki hükümleri, hükümet sistemleri ışığı altında değerlendirdikten sonra bunun ne kadar güç bir mesele olduğu kolayca görülecektir.

B. 1924 Anayasası ve Güçler Birliği

1924 Anayasası'nın dayandığı temel prensiplerden biri ve en önemlisi kuşkusuz Kurtuluş Savaşı döneminin vazgeçilmez ilkesi olan kuvvetler birliği ilkesi olmuştur.

26) Balta, *Yasama Yürütme İlişkileri*, s. 11

27) Balta, *Yürütme Kudreti* s.12.

28) R.G. Okandan, "Millî Hakimiyet, Millî İrade Mefhumlarının ve Kuvvetler Birliği Sisteminin Esas Teşkilât Hukukumuzda Girişi", *İHFİM*, 1962, C. XXVII, S. 1-2, s. 31; Balta, *Yürütme Kudreti*, s. 12.

29) Abadan - Savcı, *age.*, s.75.

Doktrinde yazarların çoğu, Anayasa'nın kuvvetler birliğine yer verdiğini ifade etmektedir.³⁰ Ancak kuvvetler birliğinin 1921 Teşkilât-ı Esasiyesi'ndeki gibi katı bir biçimde olmayıp, daha yumuşak bir nitelikte olduğu, yürütmeye ilişkin hükümlerinden kolayca anlaşılmaktadır. Başka bir söyleyişle 1924 Anayasasıyla kuvvetler birliği "gevşek", "mülayim" bir şekle sokulmuştur.³¹

Anayasa 5. maddesinde yasama yetkisi ve yürütme ilişkisinin TBMM'de tecelli ve temerküz edeceğini hükme bağladıktan sonra 7. maddesinde ise meclisin yürütme yetkisini kendisi tarafından atanan Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği bir Bakanlar Kurulu aracılığıyla yerine getireceğini söylemektedir.

Meclis görüşmelerindeyse kuvvetler birliği hararetli bir şekilde savunulmuş ve bunun karşısındaki telâkkilere itibar olunmamıştır.³²

Dolayısıyla Anayasa, 1921 Anayasası'nın temel kurallarından birisi olan kuvvetler birliği ilkesini sürdürmektedir. Öyle ki ayrı bir yürütme organının bile olduğunu söylemek son derece güçtür. Bir çeşit kuvvetler birliği esasına dayalı bir işbölümü esası söz konusudur. Yürütme organı değil yürütme kuvveti vardır. Bu da TBMM'de bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, yürütme kuvvetini

30 Aldıkaçtı, age., s. 90; Tanör, age., s. 252; Y.Z. Özer, *Mukayeseli Hukuku Esasiye*, Ankara 1939, s. 474; Arsel, age., s. 96; K. Dal, *Türk Esas Teşkilât Hukuku*, Ankara 1984, s. 36; Okandan, age., s. 354; S. Özçelik, "Yeni Anayasamızın Muvacehesinde Yasama", *İHFİM*, 1962, C. XXVI, S. 1-4, s. 36; Bir kısım yazarlar ise aksi kanaattedir. Örneğin Balta'ya göre "... bir kanun maddesi tümü içinde yorumlanıp değerlendirilmek ister. Kuvvetler birliğine delil sayılan 5 ve 7. maddelerdeki esasların.. ameli bir değeri yoktur. Dolayısıyla bizde de parlamenter rejimle yumuşatılmış olarak kuvvetler ayrımının mevcut olduğu sonucuna varmak icab eder..." Balta, *Yürütme Kudreti*, s. 15; H. Eroğlu, "Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasa'larımız", s. 151; Kubalı ise Anayasa'nın tam olarak kuvvetler ayrılığını kabul etmemekle beraber, böyle bir ayrılığın gerekliliğini duyduğunu ifade etmektedir. Kubalı, age., s. 161.

31 Arsel, age., s.97; Y. Yaşla, *Anayasa Hukuku*, İstanbul 1986, s. 108.

32 Meclis görüşmelerinde Cefal Nuri Bey "... tenkidi kuva nazariyesine son derece de itina edilmiştir. Çünkü bu heyeti doğuran, bir Cumhuriyeti vücuda getiren tevhidi kuva esasıdır" demiştir. Gözübüyük, - Sezgin, age., s. 31. Yine aynı şahıs "... tevhidi kuva, bizce pek azzi olan bir umdedir ve bu umdeyi tespit ettik. Ahkâmı esasiye faslının menbaı mehazı tenkidi kuvadır". Gözübüyük, - Sezgin, age., s.33.

kullanan birer "vasıta"dan, "ajan"dan ibarettirler.³³ Meclis karşısında başka hiçbir güç tanınmamıştır." ... Devrimlerin başlangıcında bütün yetkilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmesi yerinde idi. Yalnız bu biçimdeki bir yönetimle devrim yasaları kısa sürede çıkabilir ve hükümet daha çabuk ve kararlı bir iş görebilirdi. Anayasasının ihtilalci niteliğinin bir yüzü de budur"³⁴. Bu nedenle Anayasasının kuvvetler ayrılığını benimsemesi, dönemin gerek ve amaçlarıyla ve meclise hakim olan o günkü siyasî yapıyla bağdaşmaz.

Böylece Anayasa, egemenlik hakkının tezahürleri olan yasama ve yürütme yetkilerini TBMM'de toplamış, bunlardan yasama yetkisini 6. madde ile doğrudan meclise, 7. madde ile uhdesinde bulunan yürütme yetkisini doğrudan doğruya değil, kendi üyeleri arasında seçilmiş bir cumhurbaşkanı ve onun tarafından seçilecek başbakan ile başbakan tarafından meclis üyeleri arasından seçilecek bakanlar kuruluna bırakmıştır.

Belirtelim ki Anayasa'nın öngörmüş olduğu kuvvetler birliği, yasama organı lehine bir kuvvetler birliğidir.³⁵ Bu tür kuvvetler birliği bir anlamda meclis hükümeti de sayılabilir ve böyle bir uygulama hemen hemen bütün ihtilâl rejimlerinin ortak özelliği olarak karşımıza çıkar.³⁶

C. Anayasa'nın Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi

Bir kısım yazarlar 1924 Anayasası'nın meclis hükümeti sistemini öngördüğünü ileri sürmektedir. Bu görüşte olanlar, gerekçelerine da-

33 Aldıkaçtı, *age.*, s. 89; Okandan, *age.*, s. 357; T.Z. Tunaya, "Reisicumhurun Hukukî ve Siyasî Durumu", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ocak 1956; Yayla, *age.*, s.123; L. Duran, "Reisicumhurun Nutku ve İstizah Usulü" *İFHM.*, 1950, C. XVI, S. 1-2, s: 204; Demir, - Karatepe, *age.*, s.143.

34 Mumcu, *age.*, s. 123.

35 Kuvvetler birliğinin çeşitli görüntüleri konusunda ayrıntılı bilgi için bk. S. Özçelik, *Anayasa Hukuku; C. I, Genel Esaslar*, İstanbul 1983, s. 225, vd.

36 M. Soysal, *100 Soruda Anayasasının Anlamı*, 5. B., Ankara 1980, s. 42.

yanak olarak Anayasa'nın 4,5,6 ve 8. maddelerini göstermektedirler.³⁷

Bir kısım yazarlar ise Anayasa'nın, yasama - yürütme ilişkileri bakımından kurmuş olduğu hükümet sisteminin parlamenter bir nitelik taşıdığı görüşündedirler³⁸. Bu düşüncede olan yazarlar ise genellikle Anayasa'nın 7/2 hükmünü ve yürütme kuvvetine ilişkin hükümleri dayanak göstermektedirler.

Bu konuda yazarların büyük çoğunluğuysa 1924 Anayasası'nın meclis hükümeti ile parlamenter hükümet sisteminin meczinden oluşan karma bir modeli getirdiği görüşüne yer vermektedirler.³⁹ Gerçekten de, Anayasa meclis hükümeti ile parlamenter hükümet sistemi arasında bir köprü vazifesi gören **sui generis** (nevi şahsına münhasır) bir rejim öngörmüştür.

37 Aldıkaçtı, age., s. 88-90; E. Teziç, **Anayasa Hukuku**, İstanbul 1986, s. 411; Demir - Karatepe, age., s. 143; Tanör, age., s.252.

38 "... Yürütme organı içindeki sorumlu kısmın, yani bakanlar kurulunun meydana gelişi ve durumu bu bakımdan tereddüde yer bırakmayacak kadar açıktır. Yürütme organı içindeki "sorumsuz" ve "sembolik" kısım da genel çizgileriyle, bir parlamenter sistemin gereklerine uygun olarak düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanının durumu, parlamenter sistemdeki devlet başkanlarının durumundan pek farklı değil. Kendisi "devletin başı" olarak tanımlanmaktadır. Törenli oturumlarda Meclise ve gerekli gördükçe bakanlar kuruluna başkanlık etmesi de bu sıfatından dolayı... Meclis tartışma ve görüşmelerine katılıp oy vereceği gibi, çıkaracağı bütün kararların başbakan ve ilgili bakan tarafından da imzalanması zorunludur. 1924 düzeninin bu bakımdanda **Parlamenter Mekanizmaya** uyduğu kendiliğinden anlaşılır..." Soysal, **Anayasaya Giriş**, s. 131-132.

"... Anayasamızın bir nevi **parlamenter rejimle**, yumuşatılmış bir kuvvetler ayrılığını benimsemiş bulunuyor. Yürütme kudretini meclise mal edip hükümeti adeta meclisin bir yürütme vasıtası olarak gösteren Anayasa rejimimizde ameli sonucu olmayan nazari bir bakiyesinden ibarettir." Balta, **Yürütme Kudreti**, s.8

"... Meclis hükümetine ve güçler birliğine dayalı bir rejimden yana olan Mustafa Kemal'in yürütme gücünü nasıl bir siyasal gelişim ve anlayış içinde **1924 Anayasası** ve onun getirdiği **parlamenter biçimine** ulaştırdığını..." İ.F. Akın, **Türk Devrimi Tarihi**, İstanbul 1986, s. 91. Ayrıca bk. s.136.

39 Başgöl, age., s. 442; Kubalı, age., s. 166; Eroğlu, age., s. 279; Arsel, age., s. 88; Abadan - Savcı, age., s. 75; E. Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, 1986, s. 10; Özçelik, age., s. 137; T.Z. Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul 1980, s. 412; Tanör, age., s. 253; Özçelik, agm., s. 35-36.

1. Meclis Hükümeti Sistemi Açısından Anayasanın Değerlendirilmesi

1924 Anayasası, meclis hükümeti sisteminden bazı esaslara yer vermektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından bu hükümet sistemine ilişkin özellikleri kısaca hatırlatıldıktan sonra Anayasa'da yer alan hükümlerin bu açıdan değerlendirilmesinde fayda vardır.

Bir kere bu hükümet sisteminde yürütmenin yasama organından ayrı bir varlığı ve kimliği yoktur. meclis, yasama görevini bizzat, kendisine ait olan yürütme göreviniyse kendi üyeleri arasından ve kendisine vekil sıfatıyla gördürmek üzere oluşturduğu bir kurul aracılığıyla yerine getirir. Ancak bu kurulun yasama organı olan meclisten ayrı bir varlığı ve teşebbüs gücü olmayıp, meclisin emir ve komutası altındadır.⁴⁰ Yürütme organı, yasamaya karşı bir güç elde etmemesi için kural olarak tek kişiden değil bir kuruldan meydana gelir. Bu açıdan devlet başkanının bulunmaması meclis hükümetinin mantıksal bir sonucudur.⁴¹ Olsa bile, parlamenter sistemdeki gibi meclise karşı sorumsuzluğu söz konusu değildir.⁴²

Diğer bir özelliği ise bakanlar kurulunun meclis içinden seçilmesi ve gerektiğinde meclis tarafından görevlerinden uzaklaştırılabilmesi başka bir deyişle azledilebilmesidir.

Diğer taraftan bu sistemde meclis, kural olarak sürekli çalışır. Çünkü sistem gereği meclis, yalnızca yasama ve hükümeti denetleme faaliyetinde bulunmayıp yürütme kuvvetinin de aslı sahibidir ve yürütme işleri, yasama işlerinin aksine sürekliliği gerektirir.⁴³

40 Özçelik, *age.*, s.236.

41 O. Aldıkaçtı, *Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı*, İstanbul 1960, s. 21; Başgil, *age.*, s. 299; R.G. Okandan, "Parlamenterizm ve Bugünkü Şekli", *İHFM*, 1935, C1, S. 1, s. 315-316.

42 Özbudun, *agm.*, s. 477.

43 *agm.*, s. 479.

Meclis hükümeti sisteminin özelliklerinden birisi ve en önemlisi yürütmenin meclis üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamasıdır. Yürütme meclisi feshedemez, toplanmasına engel olamaz. Toplantı süresini uzatıp kısaltamaz. Bu özellik bir çok yazara⁴⁴ göre meclis hükümeti sistemini parlamenter sistemden ayıran temel bir özelliktir.

Görüldüğü üzere 1924 Anayasasında bu özelliklerin bir çoğuna rastlamak mümkündür. Her şeyden önce 1924 Anayasası, meclisin üstünlüğü, kuvvetler birliği ilkesini devam ettirerek, meclise hem yasama yetkisini hem de yürütme yetkisini vermiştir. Bunun yanı sıra yukarıda gördük ki yürütme kuvveti, meclis tarafından kendi üyeleri arasından oluşturulmakta, bunun teşkilinde tamamen meclis söz sahibi olmaktadır. Yürütmenin meclisten ayrı bir kimliği olmayıp; hem faaliyet, hem de sorumluluk açısından meclisin iradesine tâbidir.⁴⁵ Bakanların seçimi gibi azli de meclise ait bir yetkidir. meclisin yürütmeye karşı bariz bir üstünlüğü vardır. Hükümeti her zaman denetleyebilir ve düşürebilir.⁴⁶ Oysa yürütmenin elinde meclisi etkileyebilecek herhangi bir araç söz konusu değildir.

Diğer taraftan Anayasa meclisin sürekliliğini (istimrarını) öngörmektedir. Yürütme işlerinin de aslı sahibi olmasının sonucu olarak Meclisin kural olarak sürekli çalışması esastır. Yürütmenin ne meclisi fesih ne çalışma süresini kısaltıcı, çalışmalarını engelleyici herhangi bir aracı yoktur.

İşte Anayasanın bu hükümlerini gözönüne aldığımızda ve bu açılardan baktığımızda sistemin hükümet sistemi olduğuna karar vermek durumunda kalırız. Ancak salt bu hükümlerinden yola çıkarak değerlendirilmede bulunmak bizi eksik ve yanılgılara sevk edebilir. Doğru ve

44 Aldıkaçtı, *Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı*, s. 61; Okandan, "Parlamenterizm ve Bugünkü Şekli" s.316; Başgil, *age.* S. 300.

45 Abadan - Davcı, *age.*, s. 76

46 Aslında, hükümetin denetim ve düşürülmesi parlamenter sisteminde de söz konusudur. Ancak bu durum belirli süre ve şartlara tâbidir. Oysa meclis hükümeti sistemde ve dolayısıyla 1924 Anayasası bu hükümüyle herhangi bir şarta bağlı olmadan bu yolu işletebilmektedir.

tam bir yaklaşım için bütününi göz önünde bulundurmamak zorundayız.

2. *Parlamentar Sistem Açısından Anayasanın Değerlendirilmesi*

Parlamentar sistem ⁴⁷ yürütme ve yasama organlarının birbirinden yumuşak bir biçimde ayrılığı esasına dayanan sistemdir. Yani kuvvetler ayrılığı, sistemin temel özelliğidir.

İki başlı bir yürütme olup, sorumsuz başını Cumhurbaşkanı, sorumluluğunu ise bakanlarla birlikte başbakan oluşturmaktadır.

Her iki organın birbirine karşı etkileme araçları bulunmaktadır. Yasama organı soru, gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması, vb. gibi araçlarla yürütme organını denetleme ve siyasî sorumluluğuna gidebilme imkânını haizken; yürütme organının da meclisi fesih gibi önemli silahı bulunmaktadır. Özetle parlamentar sistem yasama-yürütme organlarının eşit ve karşılıklı denge prensibi üzerine kurulmuştur.

Bu özellikleri 1924 Anayasası karşısında değerlendirecek olursak Anayasa'nın parlamentar sistemin bazı yönlerine yer vermiş olduğunu görürüz.

Bir kere hükümetin kuruluşu konusunda anayasa 1921'den farklı olarak parlamentar sisteme uygun bir yönetimi kabul etmiştir. Anayasaya göre başbakan, cumhurbaşkanı tarafından meclis üyeleri arasından tayin olunur. Bakanlar ise başbakanca seçilip cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra meclise sunulur.⁴⁸ Ayrıca hükümetin meclisten güvenoyu alması gerekir.

Diğer taraftan cumhurbaşkanının Anayasa'daki durumu parlamentar sistemin özelliklerine uygun bir şekildedir. Cumhurbaşkanı

47 Geniş bilgi için bk. Özçelik, *age.*, s. 253 vd; Teziç, *age.*, s. 416 vd; Kubalı, *Esas Teşkilat Hukuku*, s. 276 vd; T.Z. Tunaya, *age.*, s. 397 vd.

48 Hükümetin teşkilî yönünden hem ilk TBMM dönemindeki sistemden, hem de 29 Ekim 1923 tarihli Anayasa değişikliğiyle getirilen sistemden farklıdır. Zira 1923 değişikliğine göre, seçilen başbakan ve bakanların Meclisin onayına sürülürken, 1924 Anayasası, Meclis onayını kaldırmış ve sadece güven için Meclise sunulması şartını getirmiştir.

Devletin başıdır. Törenli oturumlarda ve gerekli gördüğü durumlarda bakanlar kuruluna başkanlık etmesi, diplomatik temsilci ataması, kabul etmesi, cumhurbaşkanının vatana ihaneti dışında sorumluluğunun olmaması gibi hususlar hep parlamenter sistemin özelliklerine uygundur.

1924 Anayasası yine parlamenter sistemin özelliklerinden olan hükümetin ortak sorumluluğu ve bakanların kişisel sorumluluğuna yer vermektedir. Anayasanın bu konudaki düzenlemesi tereddüde yer bırakmayacak kadar açıktır.

Ayrıca yasama organının, yürütme üzerindeki bir takım etki araçları olduğunu söylemiş ve bunları da yukarıda açıklamıştık. Böyle bir düzenleme de kuşkusuz parlamenter sisteme uygun düşmektedir. Yine hükümetin kanun teklif edebilmesi, cumhurbaşkanının meclis tarafından kabul edilen kanunları on gün içerisinde ilân ve vatandaşın bilgisine sunma gibi düzenlemeler de parlamenter sisteme ilişkin düzenlemelerdir. Ne var ki parlamenter sistemlerde tanınan meclisi fesih imkânı daha önce de ifade ettiğimiz üzere tanınmamıştır.

İşte bu hükümler karşısında hükümet sistemi ne tam parlamenter ne de meclis hükümetidir. Karma bir nitelik taşımaktadır. Kanuni Esasî Mazbatasında da bu durum daha açık bir biçimde görülmektedir: "... layihamızın tanziminde ilim ve fennin son telâkkiyatından ve sair cumhurî devletlerin kanuni esasiyesinden bir hayli istifade edildiği gibi inkılâbımızın ruhu daima nazarı dikkatte tutulmuştur. Yeni yeni tecrübeler yapılmasından ve her meselenin hallini bir hadisenin zuhuruna talit etmedense başka yerlerin tecrübelerinden, hayli tekâmül etmiş ulûm ve fûnunun bu tecarüpten ne gibi neticeler elde ettiğinden istifade ile bizim de ona göre ve daima millî ihtiyaçlarımızı nazarı itibare alarak teşkilatımızı itmam etmemiz pek musip ve muvafık görülmüştür"⁴⁹. Meclis görüşmeleri sırasında da Kars Milletvekili Ağa-oğlu Ahmet Bey şöyle demektedir: "... muayyen bir sistem, muayyen

49 Gözübüyük - Sezgin, age., s. 1-2.

bir yol kabul edilmemiştir. Muhtelif usuller, muhtelif sistemler terkip edilmek istenilmiş ve meydana muhtelif bir şey çıkmıştır. Ve bundan dolayı biz mütemadi tezatlar içinde yuvarlanıyoruz... Sistem muayyen olmalıdır, usul muayyen olmalıdır; birisini bulmak, diğerini oradan almak ve bununla bir selâmet bulmak benim kanaatımca imkân haricindedir."⁵⁰

Görülüyor ki, gerek Kanuni Esasi Encümeni Mazbatasındaki ifadelerden gerek Ağaoğlu Ahmet Bey'in konuşmalarından da Anayasa'nın karma yapılı bir rejimi benimsemiş olduğu açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca parlamenter sistemi benimsemiş Fransız 3. Cumhuriyet Anayasası ve Meclis hükümeti sistemini benimsemiş Polonya Anayasa'sının, 1924 Anayasa'sının hazırlanmasında asli kaynak teşkil ettikleri de⁵¹ gözönüne alındığında böyle bir sonucun kabulü güç olmayacaktır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1924 Anayasası, devrimlerin yerleşmesi ve Atatürk'ün düşüncelerinin uygulamaya konulabilmesi açısından öncelikle ilk TBMM döneminde uygulanan ve daha sonra da 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer alan bazı temel ilkeleri benimsemiştir. Meclis üstünlüğü, kuvvetler birliği Anayasa'nın en bariz ilkeleri arasındadır. Bunun yanı sıra parlamenter sisteme dönük bir takım hükümler de yer almaktadır.

Böylece Anayasa ne tam olarak meclis hükümeti sistemi ne de parlamenter sistemi kabul etmiştir. Hatta Anayasa'nın bunlardan herhangi birisine ağırlık verdiği şeklindeki değerlendirmelerin bile gerçeği yansıtmaktan uzak bulunduğu açıktır. Çünkü Anayasa'da her iki hükümet sisteminin de en bariz özelliklerine rastlamak mümkündür. Bu nedenle Anayasa, tam bir karma rejim diyebileceğimiz, her iki hükümet sisteminin de bazı temel özelliklerini havi bir sistem kurmuştur. Daha

50 Ağa., s. 369 - 371.

51 Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, s. 87.

çok dönemin durum ve şartları dikkate alınarak, pragmatik bir yol izlenerek hangi sistemin ya da sistemlerin hükümleri ülkenin içinde bulunduğu ortama uygunsu onlar alınmış, mecedilmiş ve nev'i şahsına münhasır bir sistem meydana getirilmiştir.

Ne var ki, Anayasa'daki sistem ne olursa olsun, fiiliyattaki durumu karşısında fazla bir önemi yoktur. Çünkü, uygulamada tek parti döneminde yürütme yani hükümet ve cumhurbaşkanı, parti disiplini, parti mekanizması yoluyla meclise çoğu zaman hakim olmuştur. Tek parti döneminde meclisin hemen tamamı bir siyasî parti milletvekillerinden oluşmuştur. Cumhurbaşkanı bu partinin lideri seçilmiş, hükümet bu partinin ileri gelenlerinden oluşmuştur. "Meclise ve hükümete egemen tek disiplinli bir parti ile güçlü liderler (Atatürk, İnönü) ekseninde işleyen siyasal rejim, sonuçta hükümetin yasamaya üstün çıkmasına yol açmıştır."⁵² Başka bir deyişle, yasamanın üstünlüğü ilkesi, uygulamada tersine dönerek işlemiş ve yasama yürütmeye tâbi duruma gelmiştir. Yürütmenin, meclise karşı siyasî sorumluluğu gerektiği şekilde işletilememiş; parti disiplini yüzünden yasama organınca hükümetin görevden alınması olamamıştır. Yasama organını etkisi altında bulundurduğundan sunmuş olduğu kanun tasarılarını da pek zorluk çekmeden kabul ettirebilmiştir. Diğer yandan Anayasa her ne kadar yürütmeye meclisi fesih yahut seçimlerin yenilenmesi gibi bir imkân tanımamışsa da uygulamada hükümet genellikle meclise hakim partinin ileri gelenlerinden oluştuğundan bunların almış oldukları seçimleri yenileme yahut erken seçim kararları, meclis genel kurulunca fazla zorlukla karşılaşılmaksızın kabul edilmişlerdir.⁵³

Çok partili dönemdeyse meclisin üstünlüğü ilkesi aşırı, oldukça sert bir biçimde kendini göstermeye başlamış ve mecliste çoğunluğu elde eden siyasî iktidar, bu çoğunluk sayesinde her şeyi yapabilme kudretini kendinde bulabilmiştir. Soysal'ın da belirttiği üzere "... Tür-

52 Tanör, age., s. 263.

53 Soysal, Anayasaya Giriş, s. 171.

kiye Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluğu elde edenler, soyut bir "millet egemenliği" ile kendi somut çoğunluklarını aynı şey saymışlar, karşılarına çıkarılabilecek herhangi bir eylemi ulusun iradesine yönelmiş bir tehdit olarak gösterebilmişlerdir."⁵⁴

54 Soysal, *Anayasanın Anlamı*, s. 63.

KAYNAKÇA

ABADAN, Y. - SAVCI, B. : **Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış**, Ankara 1959.

AKIN, İ.F. : **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul 1986.

ALDIKAÇTI, O. : **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**. İstanbul 1982.

ALDIKAÇTI, O. : **Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı**, İstanbul 1960.

ARSEL, İ. : **Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları**, Ankara 1962.

AYDEMİR, Ş.S. : **İkinci Adam**, C.I, İstanbul 1967.

BALTA, T.B. : **Türkiye'de Yürütme Kudreti**, Ankara 1960.

BALTA, T.B. : **Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebetleri**, Ankara 1960.

BAŞGİL, A.F. : **Esas Teşkilât Hukuku, C.I, F.I, Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri**, İstanbul 1960.

DEMİR, F. - KARATEPE, Ş. : **Anayasa Hukuku**, 2.b., İstanbul 1989.

DÜRAN, L. : **Reisicumhurun Nutku ve İstizah Usulü**, İst. Huk. Fak. Mec. 1950, C.XVI, s. 1-2.

EROĞLU, H.: **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul 1982

EROĞLU, H.: **Millî Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 1985, C.1, s.2.

- GÖZÜBÜYÜK, A.Ş.- SEZGİN, Z.: **1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri**, Ankara 1957.
- KUBALI, H.N. : **Türk Esas Teşkilâtı Hukuku Dersleri**, İstanbul 1960.
- MUMCU, A.: **Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, 6.b., İstanbul 1981.
- OKANDAN, R.G. : **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul 1966.
- OKANDAN, R.G. : "Parlamentarizm ve Bugünkü Şekli" **İst. Huk. Fak. Mec.** 1935, C.I, S.3.
- OKANDAN, R.G. : "Millî Hakimiyet, Millî İrade Mefhumlarının ve Kuvvetler Birliği Sisteminin Esas Teşkilât Hukukumuzda Girişi", **İst. Huk. Fak. Mec.**, 1962, C. XXVII, S. 1-4.
- ÖZBUDUN, E. : **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara 1986.
- ÖZBUDUN, E. : "TBMM Hükümetinin Hukuki Niteliği" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. 1985, C.I, S.2.
- ÖZÇELİK, S. : **Anayasa Hukuku, C.I, Genel Esaslar**, İstanbul 1983.
- ÖZÇELİK, S. : "Yeni Anayasamız Muvacehesinde Yasama", **İst. Huk. Fak. Mec.**, 1962, C. XXVII, S. 1-4.
- ÖZER, Y.Z. : **Mukayeseli Hukuku Esasiye**, Ankara 1939.
- SOYSAL, M. : **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Ankara 1980.
- SOYSAL, M. : **Anayasaya Giriş**, Ankara 1968.
- SOYSAL, M. : **Dinamik Anayasa Anlayışı**, Ankara 1969.

TANÖR, B. : **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**,
2.b., İstanbul 1995.

TEZİÇ, E. : **Anayasa Hukuku**, İstanbul 1986.

TUNAYA, T.Z. : "Reisicumhurun Hukuki ve Siyasi Durumu", **Cumhuriyet Gazetesi**, 26.1.1936.

YAYLA, Y. : **Anayasa Hukuku**, İstanbul 1986.